

תְּמִי רִזִי

תְּנוּדוֹתֶיהָ שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַצְעִירָה בֵּין הַצִּיּוּרִי לַפְּרָטִי

עֵנַת הַלְמָן. דְּגִנְיָה פִּינַת הוֹלִיבּוּד: תְּרֻבּוֹת צְרִיכָה וּפְנָאֵי בְּרֵאשִׁית הַמְּדִינָה. יְרוּשָׁלַיִם: מֶרְכָּז זְלֵמָן שֶׁזֶר לַחֲקֵר תּוֹלְדוֹת הָעָם הַיְהוּדִי, 2020.
384 עֲמוּדִים.

ש ר האספקה והקיצוב היה מודאג מאוד מן השמועות שנפוצו על שב"באל העיתונאים" שתוכנן להתקיים בתל אביב בפברואר 1950 יהיו "סטיות מהגבלות הצנע". התוכנית השאפתנית הודיעה על ארבע תזמורות, על מזנון עשיר ועל הופעות של אמנים מקומיים ושל שחקן קולנוע מחו"ל, והובהר כי על האורחים לא ייאסר להופיע בפראק או בסמוקינג. אפילו הבטחתה של הוועדה המארגנת, שפורסמה בעיתון **הבוקר**, ש"בנשף תשרור אווירה חברתית-עממית ההולמת את רוח מדינת ישראל", לא הניחה את דעתו. ככל הנראה גם לא חלחלה לתודעתו ההכרה בצורך בהפוגה מן המציאות האפרורית העגומה במיוחד במדינה הצעירה: הקשיים האדירים שהציבה העלייה ההמונית, ובכללם פיגור עצום בייצור לעומת צריכה גדלה בצד מחסור במטבע חוץ וחורף קשה במיוחד.

תיאור גדוש זה מדגים היטב רבים מן הנושאים המרכזיים הנדונים בספרה של ענת הלמן, כמו גם את הדרך שבחרה לדון בסוגיות אלה – המתודה, המסגרת הפרשנית-התאורטית והסגנון. בעצם ההחלטה להקדיש דיון ולו קצר לנשף זה, שוודאי יכול להתפס כשולי,

אפילו חסר חשיבות, בשנים הרות גורל אלה, הלמן בוחרת להעניק לו משמעות היסטורית, בדומה למאות התרחשויות אנקדוטיות וזניחות לכאורה הזוכות למעמד דומה של עובדות היסטוריות הראויות לפרשנות. המתודה הלקטנית שבאמצעותה היא טווה את הפסיפס רב השכבות ורחב היריעה המרכיב את ספרה, הנדונה בקצרה במבוא מאיר העיניים של הספר, היא לפיכך כלי עבודה חיוני ביצירתה של היסטוריה חדשה של שנותיה הראשונות של ישראל. לצד מחקריה של אורית רוזין על שנים אלה, לטרילוגיה שכתבה הלמן – על ההיבטים השונים של תרבות הפנאי, הצריכה וחיי היום-יום בראשית ימי המדינה – שחיבור זה חותם אותה, שמור מקום חשוב ביותר בעיצובה של ההיסטוריוגרפיה החדשה של ראשית המדינה. מהותו של עיצוב זה היא שינוי נקודת המבט מהפוליטי והמוסדי בעיקרו אל חיי היום-יום, כלומר אל ההיסטוריה החברתית והתרבותית, מהלך דומה לזה שנעשה בשלב מוקדם בהרבה בהיסטוריוגרפיה של תקופת המנדט.

התיאור הגדוש של "באל העיתונאים" באמצעות ההתייחסויות אליו בעיתוני התקופה מדגים מעט מן השפע המגוון של מאות מקורות מילוליים וחזותיים (כרזות, תצלומים, סרטים וקריקטורות) שלוקטו, נותחו והוצלבו בחיבור זה. התיאור גם חושף כמו בקפסולה מרוכזת את עיקר הנושאים העומדים במוקד הספר. החשש מן הסטייה ממגבלות הצנע בנשף העיתונאים רב ההוד, ההבטחה שלמרות הכול תשרור בו "אווירה חברתית-עממית ההולמת את רוח מדינת ישראל" – כל אלה ועוד מעידים על מה שהלמן מגדירה כתנודותיה של החברה הישראלית הצעירה בין המישור הציבורי לפרטי, קרי בין המישור הקולקטיביסטי, הלאומי-ממלכתי והספרטני-סוציאליסטי, לבין המישור האינדיבידואליסטי, האנטי-אידיאולוגי, הנהנתני-קפיטליסטי. לטענת הלמן, תנודות אלו אפיינו את החברה הישראלית המתגבשת באותן השנים, והן עדות לשינויים שהתחוללו בין התקופה של משק החירום ומדיניות המיתון בשנים 1949–1953 לבין שנות ההתאוששות הכלכלית ותחילתה של צמיחה יציבה בשנים 1954–1956. הלמן מוכיחה היטב כי התנודות בין הציבורי לפרטי מלמדות שאין מדובר בהכרח במישורים כה דיכוטומיים, למשל האופנים שבהם האידיאולוגיה הצרכנית והאידיאולוגיה הלאומית השתלבו זו בזו ושירתו זו את סדר היום של זו. כפי שמלמד הדיון ההשוואתי בספר, שילוב זה מאפיין חברות קפיטליסטיות דוגמת החברה האמריקאית, ובאופן מפתיע אולי גם חברות קומוניסטיות או אפילו חברות פשיסטיות. השימוש התכוף של הלמן במתודה המחקרית הוא תרומה חשובה בפני עצמה להיסטוריוגרפיה המקומית, הנוטה עדיין, לעיתים תכופות מדי, להתייחס אל הפרויקט הלאומי הציוני כאל תופעה שאינה בת השוואה לתופעות דומות בנות הזמן.

הספר משתרע על פני תקופה של פחות מעשור – בין 1949 ל-1956 – שנות החסד הקצרות שבין סיום מלחמת העצמאות למלחמת סיני, פרק זמן מתאים במיוחד, לטענתה של הלמן, לבחינת תרבות הצריכה והפנאי, שהיא במהותה תופעה יום-יומית ושגרתית. שגרה היא כמובן עניין יחסי, בפרט בהקשר של שנותיה הראשונות של מדינת ישראל וקצב הגידול הדמוגרפי המהיר בשנים אלה בעקבות העלייה ההמונית והשינוי העצום בהרכב הדמוגרפי שבא בעקבותיה: ב-1948 היו למעלה משליש מהתושבים היהודים ילידי הארץ. שנים ספורות אחר כך היו רוב היהודים בישראל אנשים שחיו בה פחות מחמש שנים. ההבדל הדמוגרפי המהותי בין התקופות התבטא גם בשינוי ההרכב האתני של האוכלוסייה היהודית במדינה הצעירה. העלייה ההמונית מארצות האסלאם, כפי שהלמן מבהירה, עוררה מחדש את השיח הביקורתי סביב האידאה של עלייה סלקטיבית המורכבת מחלוצים חדורי להט ציוני ונכונים להקרבה לעומת המציאות של המוני מהגרים קשי יום, המקווים לשפר ולו במעט את חייהם. זהו ביטוי נוסף למתח שהיא שבה ודנה בו בספרה בין הממד הלאומי-האידאי לממד הפרטי, היום-יומי והאפרורי. העיסוק הנמשך של ותיקי היישוב בהשפעות התרבותיות של ההגירה מארצות האסלאם, טוענת הלמן, חשף את עומק הרתיעה מפני "לבנטיזציה" של החברה הישראלית ואת טיבה והיקפה של ההתנשאות של מי שראו עצמם "בני תרבות המערב" כמו גם את הנטייה הרווחת לייחס כל רעה חולה במדינה הצעירה לעולים "נטולי התרבות" מהמזרח.

הפניית הפנים מערבה, בעיקר לעבר ארצות הברית, אגב הפניית הגב אל המרחב המזרח תיכוני עולה בבירור בכל אחד משבעת הפרקים של הספר בצד החשש מהשפעותיה הקלוקלות של ה"אמריקניזציה" על החברה הישראלית הצעירה במסגרת אותה תנועה מתמדת בין הממד הממלכתי-חלוצי-ספרטני לבין הממד האינדיווידואליסטי-קפיטליסטי-נהנתני.

בפרק הראשון הלמן מתמקדת בביטויים השונים של תרבות הצריכה כפי שהם באו לידי ביטוי בפרסומות ובזירות המפגש המרובות שבין הרעיונות הלאומיים לבין הרוח הצרכנית. הפרק השני מוקדש לבחירות הצרכניות ולטעמים לפי השתייכות לקבוצות. הפרק השלישי עוסק בדיון הציבורי בנושא הטעם, בין השאר כיצד העילית הישראלית נאבקה באימוץ חקייני של תרבות זרה לטובת גיבוש תרבות ישראלית "אותנטית". הפרק הרביעי דן במערכות דימויים ומגמות צרכניות בישראל בהקשר של המאבק הבינ-גושי בשנות המלחמה הקרה וחושף את עוצמת המשיכה של החברה הישראלית הצעירה אל תרבות הצריכה והפנאי האמריקאית בעיקר. שני פרקים עוסקים בקולנוע בהיותו תרבות

הפנאי הפופולרית ביותר בארץ בשנים אלה – פרק אחד בהתקבלות של הקולנוע ההוליוודי בישראל והפרק האחר בקיבוץ.

בפרק המסכם הלמן מתבוננת במבט מפוכח בחברה הישראלית הצעירה ובתנודתה המתמדת בין הציבורי לפרטי דרך המבט הנוסטלגי שזו הפנתה אל העבר היישובי של ימי טרום המדינה. לדעתה, היה זה מבט מצועף של החברה הישראלית בשנות ה־50, חברה בתר־מהפכנית בהווייתה, על כל המשתמע מכך מבחינת ירידת המתח האידאולוגי לאחר שנות המאבק הלאומי והרצון "לעשות לביתי" של אזרחים מותשים, הכמהים לשקט. המיתולוגיזציה של תקופת היישוב כתקופה של להט מהפכני טהור שירתה, לטענת הלמן, את סדר היום של הנהגת המדינה ואת ניסיונותיו הבלתי נלאים של ראש הממשלה דוד בן־גוריון להבנות את האתוס הממלכתי שלפיו אזרחיה של המדינה הצעירה אמורים להיות מגויסים כל־כולם למאמץ האפור, היום־יומי ונטול ההילה של בניית המדינה. אלא שכפי שהלמן מוכיחה היטב בפרק זה ולכל אורך הספר, דפוסי תרבות הפנאי של הישראלים בשנות ה־50 והמשיכה שלהם לתרבות הצריכה היו גם תולדה של הפער ההולך ומעמיק בין השיח מלא הפתוס של האליטה של מפא"י על ערכים לאומיים וסוציאליסטיים לבין אורח החיים הזעיר־בורגני של אותה אליטה, ובכלל זה הווילות הנאות של בכריה, הנשפים דוגמת "באל העיתונאים" וחליפות הפראק או הסמוקינג, שקסמו, כך נראה, למיטב בנותיה ובניה.

ד"ר תמי רזי, המחלקה ללימודים רב־תחומיים והמחלקה לתקשורת, המכללה האקדמית ספיר.
דוא"ל: tamarr@sapir.ac.il